

VOIGT VILMOS

Laestadius és Reguly kapcsolatairól

The initiator of Finno-Ugric fieldwork, Antal Reguly describes in his travelogue the trip in 1840 from Hungary to Finland and Lapland. He left Helsinki by the middle of May, and arrived to Karesuando by the middle of June. For about a week he met priest Laestadius, who later became the father of a religious awakening in North Fennoscandinavia. He was just compiling a sketch of the „Mythology” of the Lapps for the French Academy. Reguly copied pages from the first part of the work. The manuscript of Laestadius was lost and forgotten for a long time, and it was published only by Grundström (1959). Today there exist several excellent publications concerning Laestadius’ „Lappish Mythology”. For Reguly it was his first fieldwork trip, furthermore he formed a very high opinion on Laestadius, as regards his views from botany and mineralogy to geology to folk religion and social situation in (the Tzarist) Finland. In my paper I used the unpublished text of the travelogue by Reguly and the recent international publications – hopefully correcting some earlier unreliable statements concerning Reguly’s trip.

Keywords: Lappish Mythology, Sami people.

„Ich disputierte noch mit kein Mann so viel, wie mit diesen Pastor aber ich lerne auch viel. Seine reden kommen mir wie langersehnte gesuchte schätze – es löst mir denken zuwerten mit jedem Wort.” (Reguly Antal Laestadiusról útinaplójában, 1840. július 11.)

A magyar finnugrisztikában nem kevesebb idő, mint az utóbbi másfél évszázad alatt a legjelesebb és legfontosabb szakemberek szinte mind foglalkoztak Reguly Antal eseménydús életével. (E tanulmányokat éppen ezért nem is sorolom fel egyenként az alábbiakban.) Ennek az is oka, hogy a legfontosabb megmaradt forrásszövegek egyenként is nehezen értelmezhetők, máskor meg egyáltalán nem maradtak ránk a leglényegesebb dokumentumok. A bármennyire elmélyült külföldi kutatók pedig a magyarországi források és körülmények ismerete nélkül csak részigazságokat tudtak megfogalmazni. Más oldalról viszont Reguly életútjának (zömmel) külföldi részét ottani szakismeretek nélkül mi aligha tudjuk felfogni és helyesen bemutatni.

Szerencsére, ugyanakkor egészen a közelmúltig is Reguly életművének új meg új részei kerültek előtérbe, még a szakemberek számára is olykor meglepe-

tést okozva. (Ezek közül is most csak azt említem meg, ami a témánkhöz közvetlenül oda tartozik.)

Az egyik legérdekesebb ilyen fejlemény az volt, amikor az elmúlt két évtizedben felfigyeltek Reguly és Laestadius találkozásának tényére. (Lásd például Ruttkay-Miklián 1998, kézirat, további irodalommal – a szöveget csak dolgozatom elkészítése után kaptam meg. Köszönet érte.)

E téren is, fontos előtanulmányok után nemrégén új közlések láttak napvilágot, új felismerések fogalmazódtak meg – elsősorban a finn folklorista–vallásutató Juha Pentikäinen (2000) jóvoltából. Természetesen itt is szükség lenne tüzetes és pontos kutatásokra, az elsietett ötletek korrekciójára. Ez irányban próbálok némileg előre haladni.

Reguly Antal 1819-ben született, a pesti egyetemen szerzett jogi diplomát (1839). Már ekkor is tett utazásokat, és szerencsére később a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárába került több korai úti beszámolója (Úti jegyzetek Zirtzról Körmötzig – 1836–1837, Jegyzékek Bétsi utamhoz – 1837, és legkivált Úti jegyzetek északi Németországban, Dániában és Svédországban tett utazásához – 1839). Ezekben alakul ki útinapló-gyakorlata: németül összegezi beszámolóját, ezeket füzetekbe osztja, dátumokkal látja el az egyes részeket, gyakran biztosra vehetjük, hogy korábbi feljegyzések alapján napokkal később állította össze a végleges szöveget. Ezek azért mégsem „naplók”, ahogy később több kutató említette, hanem úti beszámolók (és nem is „úti levelek”, a kor kedvelt műfajaként, amelyet Reguly azért ismert). Közöttük a legnevezetesebb a Finnlandi úti jegyzetek 1840 című kézirat (jelzete az MTA kéziratárában Történelem Földl[eírás] 4r 25. sz.), ez 190 lapból és 15, ezek közé betoldott papírlapból áll. A szöveg német nyelvű, ám, különösen a vége felé hosszabb-rövidebb svéd feljegyzéseket is olvashatunk.

Az útinaplók ilyen, különös elhelyezkedése a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában legalább néhány magyarázó szót igényel. (Itt sem sorolom fel azonban, kik, mikor, mit mondtak vagy véltek erről a kézirat anyagról.) Mint ismeretes, a pesti akadémia támogatta Reguly Urál-vidéki útját, és az orosz birodalomból igencsak megrendült egészséggel hazatért Regulyt 1847–48 után is nagy tisztelettel övezték, várták tőle gyűjtött szövegeinek és egyéb kéziratának megjelentetését. Az 1850-es évek elején látszott is erre némi esély, majd Reguly halála (1858) után egészen mások kezébe kerültek gyűjtéseinek kéziratai, amelyek Reguly nevével kereshetők az Akadémia kéziratárában.

Úgy tudjuk, amikor 1841. május végén Reguly Helsinkiből Tallinnon át Szentpétervár felé indul, „finnszági” kéziratait Karl Axel Gottlund (1796–1875) gondjára bizza. Jóval Reguly halála után, 1864-ben az akkor már idős Gottlund levelet ír Hunfalvy Pálnak, aki ekkor Reguly gyűjtéseinek kiadásával foglalkozik – mi legyen e kéziratok sorsa? Hunfalvy azt ajánlja, a kéziratokat postán

küldje el Reguly sógorának – ez be is következik. Őtöle kerültek az úti beszámolók is a budapesti akadémiai kéziratárba – ám nem a többi Reguly-irat közé.

Mind a magyar, mind a finn tudományosság tudott e tényről, hangoztatták is a finnországi útinapló fontosságát – ám ennek szövege máig sem jelent meg, még finn fordításban közöltek a legtöbbet belőle. (Lásd Tervonen 1996: 52–58, és az általa már nem említett Raekallio-Teppo 1947.)

Általában tudjuk, hogy a svédországi és finnországi út idején is még csak 20-21 éves fiatalember 1839 őszén Stockholmban fedezi fel életcélját: a magyarok északi rokonainak megismerését. A magyar kutatók a korszakmeghatározó emigráns finn politikus, A. I. Arwidsson közvetlen ösztönzését emelik ki, ám tudjuk, személyes találkozásuk előtt Reguly már megismerte a különös és a maga idejében rendkívül hatásos „svéd néprajz” későbbi megteremtőjét, a vele egykorú Gunnar Olof Hyltén-Cavallius (1818–1889) személyében, aki a változatos svéd tájakat bejárva, személyes tapasztalataiból kívánta a svéd „népéletkutatást” kialakítani, noha inkább már az 1860-as években. (Lásd: Bringéus 1966.) Reguly kifejezetten a magyarral rokon északi népek életének megismerésének vágyával utazik tehát a finn nagyhercegségbe. Helsingforsban elsősorban az ottani svéd nyelvű értelmiség körében forgolódik. Legközvetlenebb ismerősei a Collan-fivérek, Clas és Fabian. Nyilván itt is tanul svédül, majd, hogy finnül is megtanuljon, Közép-Finnországba utazik. (Van, aki azt tudatja, Helsinkiben maga Castrén tanította finnre, aki „bizonyára” mesélt is neki korábbi kutatóútjairól.) 1840 májusának közepén érkezik a Jyväskylä közelében levő Laukaa/Albacka (ahogy Reguly írta: Laukas) községbe.

Finnországi „úti jegyzetei” 31 füzetből állnak, közülük az első tizenegyet datálja Laukából (1840. május 12. és május 21. között). A kezdő füzetekben még a Helsingforsban és környékén szerzett élményeit foglalja össze. A *Reise nach Laukas* feliratú 4. füzet május 14-én készült. A következő füzetekben a politikai és társadalmi életet mutatja be, például a 9. füzetben (május 18.) a finn paraszti lakodalomról, a temetkezésről, a Karácsonyról, a tizedikben (május 19.) pedig a Húshagyó kedd szokásairól számol be. A 12. füzet (május 31.) már a Kuopióba való továbbutazásról (*Reise ö [von] Albacka nach Kuopio*) tudósít. Reguly körülbelül 20 napot töltött Laukában. Ezt a három hetet nyilván nemcsak a finn nyelv tanulására fordította, de a jó nyelvérzékű fiatalember jelentős előrehaladást tehetett. Ám azt senki sem képzelheti, hogy három hét alatt meg lehet tanulni egy nyelvet. Ráadásul Regulynak ekkor még nem volt nyelvészeti képzettsége, legfeljebb a magyarországi iskolákban sajátította el a klasszikus nyelvek nyelvtanát. Német nyelvismerete is praktikus, nem nyelvészre vall. Azt, hogy pontosan miért és hogyan készült fel északi útjára, az útinapló nem közli. Jellemző, hogy például ruházatáról, a hosszú útra magával viendő tárgyakról sem értesülünk. Pedig itt legalábbis előre kellett gondoskodnia a hosszú útra felsze-

relkezéséről. Azt sem tudjuk, esetleg kinek az „északi” utazói tapasztalatait hasznosíthatta az útra felkészülés során. Sőt Reguly egész észak-európai tartózkodásának anyagi körülményei sem tisztázhatók pontosan ezen iratai alapján. Magukból az egyes szövegekből vehetjük észre, hogy a kezdetben egyszerűen érdeklődő és csodálkozó útleírás egy idő múlva tudatos(abb) adatgyűjtéssé fejlődik. Az észak felé indulás időzítése igen tájékozott döntésre vall, mivel éppen május végétől kezdve volt a leginkább célszerű Skandinávia legészakibb részeire utazni. Reguly útinaplója szerint nem „előre” gyűjt információkat, hanem mindig a helyszínre érkezve tájékozódik. Pár napot tölt csak Kuopio városában, amelyet a 13. füzetben (május 31.) ír le. A 14. füzet (június 2.) a Kuopio – Strömsdahl [Juankoski?] között megtett utat, a 15. füzet (június 6.) Nurmes és Sotkamo községeket írja le. Nurmesből kirándulásokat is tett a környékre, és Sotkamóban is több napig időzött, le is írja a vidéket. A 17. füzet (június 14.) a Kianda – Kuusamo közti utat, a 18. füzet (június 19.) pedig a Kuusamo – Sodankylä közti utat írja le. E füzetben számol be Kemijärvin át tett utazásáról. A 19. füzet (június 29.) már Kittilä községben íródott. Tájékozódása ekkor már inkább lappföldi jellegű és Enare [Inari], Rovaniemi, Kemiträsk lakosainak adatai is szerepelnek naplójába bemásolt jegyzetei között. Július 6-án kelt a 22. füzet, amely beszámol a Muonioniska és Karessuando (Reguly így írta!) közötti útról, amely azonban a kézirat szerint (lásd a 141. lap hátoldalát) csak július 10-én fejeződött be.

Reguly útja Jyväskyläből (Laukából) Karesuandóig több mint 900 kilométer, és a hol 100 kilométernyi, hol még ennél is nagyobb távolságok között megtett utak, közben pihenőkkel és a következő utazási szakasz lehetőségeire várva – mindez két hónap alatt – bizony jelentős teljesítmény volt. Reguly szövegében többször is található rövid összegezés a megtett mérföldekről, máskor költségeit adja össze, ám mindez nem rendszeres – legalábbis a ránk maradt iratokban. Közép-Finnországból nyilvánvalóan minél előbb és minél inkább északra akart jutni Reguly, és ebben a lappok iránt már korán kialakult érdeklődése is vezethette. Tanulmányútjához a „keleti” útirányt választotta, majd Lappföld közepén át nyugatra fordult és így jutott el a mai finn–svéd–norvég határ közelében levő Karesuandóba, amely már a mintegy 500 méter magasságot is elérő hegyek között található település. Vagyis odafelé nem a másik lehetséges utat járta végig, amely a Botteni-öböl keleti partján, majd a Tornio folyó és a Muonio folyó völgyében vezetett volna ide.

1840. július 10-e és 20-a között – vagyis mintegy tíz napig – tartózkodott Reguly Karesuandóban, illetve az ettől tucatnyi kilométerre „felfelé” levő Maunuban. Itt találkozott Laestadiusszal, aki nagy hatással volt rá. Nyilván nem emiatt, de itt és ekkor fordul visszafelé északi útjáról. A 28. füzet még Karesuando nevét említi, a ránk maradt következő füzet (29.) viszont szeptember 2-án kelt „Uhleaborg”-ban (amit ma Oulu néven ismerünk). A két hely közti távolság több

mint 400 kilométer, azaz a több hetes visszaúton itt is legalább három-négy megállóval számolhatunk. Reguly 30. füzetében már Vasa [Vaasa] kikötővárosát említi (amely további 300 kilométerre van délre), ám pontos dátum nélkül. Ide is nyilván több megálló beiktatásával utazott. A ránk maradt utolsó (31.) füzetben felbukkan Hämeenlinna (és nem Tavastehus) neve (újabb 300 kilométerre a Helsinki felé vezető úton). Innen már csak 100 kilométerre volt az akkor már finn fővárosnak számító Helsingfors/Helsinki. Ide érkezik vissza.

Reguly „nagy északi útja” majd fél évig tartott. Abból a tényből, hogy ez után Helsinkiben figyelme már az észak felé fordul, arra következtethetünk – hogy legalábbis egyelőre – nem tervezett újabb, „északi” utat, a közép-finnországi népelet, illetve a lappok iránti érdeklődését is más témák váltották fel. (Egyébként Reguly csak a következő év májusáig maradt finn földön.) Finnországi úti jegyzeteiből és az ezek közé bemásolt szövegrészletekből az is kiderül, hogy érdekelte a lappok eredete és ezt – kortársaihoz hasonlóan – ő is a „bjarmiaiak” kérdésével kapcsolta össze. Minthogy német nyelvű úti beszámolóiban a néhány beírt finn nyelvű szöveghez nem fűz olyan nyelvi magyarázatot, amely valamely fordításhoz kellett volna, valószínűleg ezeket a forrásszövegeket meg tudta érteni. A néhány sornyi lapp szövegekhez fűzött magyarázatokból azonban kiderül, hogy lappul még egyszerű mondatokat sem tudott megérteni. Svédül viszont még az általa kivonatolt szövegeket is meglehetősen jártassággal írta le, úgy-hogy e nyelvet útja során tudta használni. Olykor latin nyelvű magyarázatot is leír. Hogy miért írta útinaplóját németül? Ezt az utókor különféle módon magyarázta: a nyelvgyakorlást is említve – ami azért bizarr ötlet. (Észtföldön vagy Szentpétervárott a németnek több hasznát vehette, mint Közép- és Észak-Finnországban.) A németet nem is használhatta „titkos” nyelvként, azért, hogy a „helybeliek” ne értsék. Erre a magyar jobb eszköz lett volna. Azonkívül úti füzetek nem is rejtegetnivaló magánéletére vonatkoznak, hanem (akár hivatalos) információkat gyűjtenek és összegeznek. Magam egyszerűen arra gondolok, hogy már fentebb említett, korábbi (bécsi, hamburgi) útja során természetesen is németül kezdett jegyzetelni, és ezt a gyakorlatot folytatta. Persze, az is lehet, egy idő múlva Reguly eszébe jutott, a német szövegeket majd mások is olvashatják és használhatják – ha útja során vele „történne valami”. Feltűnik, hogy olyan szavakat is pontosan említ a német szövegben (pl. *Kirchspiel*), amelyek sajátos finnországi jelentését csak a helyszínen ismerhette meg, a németül is tudó papoktól.

Egyébként az ekkor alig húsz éves, intelligens, megnyerő, sokoldalú, nyitott fiatalembernek különös érzéke volt ahhoz, hogy alig értett nyelvű szövegeket is le tudott jegyezni, és „adatközlőivel” szinte közvetítő nyelvek nélkül is szót tudott érteni. (Későbbi, főként szibériai gyűjtései során ennek a tehetségnek árnyoldalai is megjelentek: az egyszer „értett” és általa le is írt szöveget később már maga sem tudta lefordítani. A magyar tudománytörténetben is jól ismert „para-

digma” ez – akár Diószegi Vilmosig vagy Kecskeméti Istvánig terjedően.) Amely viszont eltér Sjögren és főként Castrén nyelvészeti pontosságú, és a szövegeket lefordítani is tudó gyűjtéseinek gyakorlatától.

Viszont egyes kései finnugristák örömteli nyilatkozatai ellenére sem gyűjtött 1840-es útja során Reguly sem finn, sem lapp népköltési szövegeket, nem készített e nyelvekre vonatkozó nyelvészeti feljegyzéseket sem. Az úti beszámolóából azt a véleményt viszont igazolva látjuk, hogy Reguly ekkor nem a Porthan, Ganander, majd Lönnrot által képviselt „finn identitást kereső” folklór-gyűjtést tartotta mintájának, inkább egy általános népleíráshoz gyűjtött hivatalos adatokat. (Például a 6. füzetben, a 38–39. lapokon a finnországi cigányokról ír le számadatakat.) Érdeklí a politikai adminisztráció, az éghajlat, a finnek jelleme is (*Etwas vom finnischen Volkscharakter* – a 199. lapon), idézi Tacitusnak az északi népekre vonatkozó mondatait (a 98a lapon), megemlíti Hell Miksa „nach Wardoe bei Lappland” útját (100a lap), leírja a rénszarvasokat, Fjellner lapp költeményeire hivatkozik (171b lap), kivonatol egy „vitorláshajójút az óriások országába” (*Segling till Jätternes land*) c. svédnyelvű mondaszöveget (a 176. lapon). Ebbe a sorba illik bele a lapp mitológiáról másolt szövege – amelyre még visszatérünk.¹

A történet másik főszereplője az észak-európai vallástörténet és tudománytörténet) mára egyre inkább nagyra tartott alakja, a lappföldi svéd evangélikus lelkész, Lars Levi Laestadius (1800. január 10. – 1861. február 21.). (Életéről lásd Castrén áttekintését 1934. Életrajza és a laestadianizmus témánkénti áttekintése: Saarisalo 1970.) Generációk óta Svédország legészakibb részéhez kapcsolódó telepescsaládjában a papi hivatás és a tudomány iránti érdeklődés is hagyományos volt. Gyermekkorát Arjeplog körzetében élte, és az itteni lapp nyelvjárást voltaképpen már ekkor elsajátította. A hernösandi gimnázium elvégzése után az uppsalai egyetemre iratkozik. Kiváló elméje és a növények iránti érdeklődése már ekkor is kitűnt. Püspöke biztatására mégis teológiát hallgat, és 1825-ben lelkésszé avatják. Életprogramjának megfelelően szegény, műveletlen svéd telepeslányt választ feleségül. Lelkészként kerül vissza Lappföldre, amelynek derék népéről és annak tanulmányozása fontosságáról ekkor már a finn lelkészek és kutatók (mint például Jacob Fellman és M. A. Castrén is) egyaránt lelkes véleményt formáltak. Laestadius 1826 és 1849 között Karesuando lelkésze, elsősorban a lappok papja lesz. Szándéka valódi kereszténnyé térítésük, hitük elmélyítése, és az 1830-as évek végén egyre határozottabban fellép az alkoholizmus ellen. Egyéni nézetekre épülő, szenvedélyes igehirdetése szélesebb körben teszik ismertté. 1843-ban, egyházközségi lelkész-vizsgálója előtt készíti el *Crapula mundi* [A Világ ittassága] c. teológiai értekezését, amely egy nyilvánvalóan „ébredés”-

¹ Itt és a következőkben leginkább Reguly írásmódja szerint említjük a neveket. Ezek a többnyelvű környezetben egyébként igen változatosak lehettek.

jellegű keresztény életfelfogást körvonalaz. Először 1844-ben tapasztalja a „lapp ébredés” jeleit, Åselében találkozik egy Mária nevű lapp leánnyal, akinek elragadtató új vallásossága nagy hatással van rá. Mások is „felébrednek”, és „jele- néseket” is látnak. Maga Laestadius is beszámol ilyen látomásairól. A svédországi evangélikus egyház vezetői óvatos visszafogottsággal figyelik az eseményeket. Minthogy Laestadius gyermekkorában, 1809-ben szakította el az orosz birodalom a svéd koronától a finn területeket, és húzták meg az új határt, ez a lappokra is érvényes egyházi, oktatási, gazdasági körülmények megváltozásával is járt. A lappok lakta területek továbbra is a finnországi egyházhoz tartoznak, így a Tornio folyótól délre levő területek, köztük Karesuando is. A Muonio folyó országhatárrá vált, és ennek déli (svéd) partján új templomok épültek, így Karesuandóban is. Az itteni fatemplom, a paplak, és annak kisebb épületei másfél évszázadig fennmaradtak. Finnország északi részén ekkor szintén zajlik, pontosabban folytatódik egy másik ébredés (a jellegzetesen puritán öltözetéről elnevezett *körtti*-mozgalom – a szó a svéd *skört* ’kabátszárny’ szó átvétele; egy hátul, a deréktól felfelé három felrakással szabott sötét színű posztókabátról van szó), amelynek vezetője, Paavo Ruotsalainen (1777–1852) azonban kigúnyolja a „laestadiánizmus” túlszigorát és életidegen teológiáját. Laestadius hasonló durvasággal válaszol: közvetítők révén terjesztett írásaikban az ördög szolgálainak, disznóknak nevezik egymást.

Laestadius nézeteit a svéd egyházban is túlzónak tartották, kifogásolták oktatási és gyülekezet-vezetési módszereit, ám hivatalosan nem fordultak szembe „szektásodó” gyakorlatával. 1849-től a Tornio és Muonio összefolyásánál levő Pajala/Köngäs/Kengis lelkésze lesz, egyházkerületi esperes. Itt működik egy 1640-ben alapított vashámor, amely az északi svéd vidék legrégebbi ipari létesítménye. A helybeliek, főként vezetőik élesen szemben álltak az ébredéssel. Az itteni már nem is teljesen lapp nyelvű gyülekezet. Az átalakuló vallási gyakorlat különbségei évtizedekre az egyház fegyelmezésének célpontjává válnak. Az ilyen küzdelmekben Laestadius élénken vesz részt, azonban azt is észre lehet venni, ahogy megöregszik és elfárad. Amikor 1858-ban a svéd trónörökös északi utazásának szervezője, Fritz von Dardel karikatúrát rajzol róla, ez egy hajlott és pohos öregurat mutat (aki talán egy lapp bálvány előtt áll).

Mind Karesuando, mind Pajala még a „szomszéd” községektől is távol estek, a legközelebbi országút sok mérföldre volt, bizonyos évszakokban e kis települések egyszerűen megközelíthetetlenek voltak. Az életmód igen szerény, voltaképpen mindenki szűkölködik. Laestadius a külvilággal való kapcsolatát, könyvek beszerzését, prédikációi szövegének szétküldését írásban tehette meg. Könyvtára így is figyelemreméltó, olvasottsága váratlanul széles körű. Latinul olvasott. lappul szinte anyanyelvi szinten beszélt. (Lapp nyelvű írásait lásd: Laestadius 1978.) Valamelyest még finnül is megtanult, noha megjegyzéseiből kitűnően csak praktikus szinten, és természetesen a svéd helyesírást használva.

Ifjúkorában kapcsolatait természettudományos érdeklődése révén alakította ki. Már diákkorában voltaképpen hosszú és rendszeres botanikai gyűjtőutakat tett. 1819 nyarán egészen Tromsőig gyalogol, majd a fjordvidék és Nordland érintésével érkezik haza Arjeplogba. Uppsalai egyetemista korában a Flora Suecica szerkesztője, Georg Wahlenberg kísérőjeként 1822-ben Dél-Svédországba, egészen Skánéig eljut. 1823, 1824 és 1825-ben Svédország északi részeit járja be. Kiváló megfigyelőkészségről tanúskodó természettudományos feljegyzései máig megmaradtak. Megfigyeléseinek elméleti eredményeként 1839-ben teszi közzé *Loca parallela plantarum c.* művét, amelyben azzal foglalkozik, hogy az Európában ismert növényeknek Észak-Skandináviában sajátos módosulatai vannak. (Néhány ilyen változatot a botanika ma is *Laest.* megjelöléssel róla elnevezve használja.) Noha maga nem volt híres vadász, az állatok elfogását gyermekora óta ismerte, volt vadászpuskája is. 1829-ben a kiváló svéd zoológus, Sven Nilsson professzor (a Skandinavisk Fauna szerkesztője) számára egy mintegy féléves kutatóút tervét terjeszti elő, amely Észak-Skandinávia állatvilágát tekinteni át. Nilsson révén a Stockholms Jaktälskare természettudósokból álló vadászársaságtól 1831-ben egy kitűnő vadászpuskát kap, és a zsákmányból rendszeresen küld az uppsalai egyetemi gyűjteményekbe. Minthogy ekkor Észak-Skandináviában az ide érkező telepesek csak nagy nehézségek árán próbálkoztak valamilyen földműveléssel, ez a téma is hamar érdekelni kezdte. Már 23 éves korában elkészíti erre vonatkozó érkezését (*Om möjligheten och fördelen af allmänna uppodningar i Lappmarken* [Lappföld általános fejlesztésének lehetősége és előnyei]), amely tüzetesen leírja a táj éghajlatát és több konkrét javaslatot is tesz, például a mocsaraknak a növénytermesztésre való bevonása érdekében.

Külön jelentősége van a francia utazókkal való megismerkedésének. A francia tengerészeti minisztérium 1835 és 1840 között a *La Recherche* korvett felhasználásával és az orvos–zoológus Paul Gaimard vezetésével több „északi” tudományos expedíciót szervezett, egészen a Spitzbergákig. Ezekben vett részt az utazó és irodalmár, később könyvtáros, professzor, francia akadémikus Xavier Marmier (1808–1892) is, aki megtanulta a skandináv nyelveket és évtizedeken át közvetítette az északi népekre vonatkozó ismereteket Párizsba. Az ő útleírásából (ennek új finn fordítása, sok hasznos jegyzettel, szakirodalommal: Itkonen-Kaila 1999) tudjuk meg a legtöbbet az expedíciók mindennapjairól. Előbb Izland és Grönland vizsgálatába fogtak, majd 1838 és 1840 között Észak-Skandináviába, Lappföldre és a Färöer-szigetekre indultak. A „Commission scientifique du Nord” kilenc szakosztályt alakított, ahová külföldi szakértőket is meghívtak – köztük Laestadiust is. Kiadványaik közlik is (franciára fordítva) Laestadius 1830 és 1838 között Karesuandóban az éghajlatra, szelekre stb. vonatkozó, naponkénti feljegyzéseit. Ezen kívül őt kérték fel, hogy írja meg az *Histoire et Mythologie des Lapons c.* áttekintést is – nyilván a franciák útja során megnyilvánult ilyen tárgyú lappföldi szakértelme miatt. Mint minden ilyen nagyszabású tervnél szo-

kásos – a megvalósítás elhúzódott. Még 1852-ben is csak azt jelzi a francia kiadványszerkesztő, Arthus Bertrand, hogy Laestadius megnevezett műve „sajtó alatt” van. Ám ilyen könyvet – minden keresés ellenére – az utókor ekkor nem talált, sőt ehhez készített kéziratra sem bukkant. (Levelezéséből viszont tudjuk, hogy Laestadius 1838-ban 4000, 1842-ben további 2700 növényből álló gyűjteményt küldött el Párizsba.) A kor legjelentősebb svéd tudományszervezői közé tartozó zoológus, akadémikus, professzor, múzeumigazgató Carl J. Sundevall 1842. szeptember 2-án Párizsba küldött levelében említi, hogy Laestadius neki átadta a lapp mitológia első részét, amelyet ő a stockholmi francia követség révén küldött el Párizsba. 1842 decemberében a kézirat további részeiről olvashatunk – ám azt is megemlítve, hogy Laestadius, lelkeszi vizsgájára készülve, éppen félretette e munkát. 1844. november 1-jén arról értesülünk, hogy a lapp mitológia második és harmadik része voltaképpen már készen áll. 1845. december 10-én Sundevall azt írja, hogy a kézirat második részét elküldték Párizsba. A svéd nyelvű kézirat ottani fordítója, Xavier Marmier egy levelében viszont arról panaszkodik, hogy Laestadius csaló, aki nem tartja meg ígéretét. 1849-ben a francia állam végre megunt az expedíció egyre inkább elhúzódó beszámolóinak kiadatását és megszüntette az anyagi támogatást. Ennek a ténynek ismeretében illuzórikus az az 1852-ből idézett adat, miszerint a lapp mitológia „megjelenés előtt áll”.

Egyébként Laestadius már az első, 1838 őszi expedícióban is kíséri a franciákat, és történeteket mesél nekik a lapp hiedelemleányról, a *stallo*-ról. A második, 1839-es expedíciót is ő kíséri Karesuandóig. E segítségért 1841-ben Laestadius megkapta a francia Becsületrend lovagkeresztjét. Ezt a tényt maga is, kortársai is gyakran említik, az őt ábrázoló portrékon is ott látható a rendjel (időnként „antedátálva”). A francia „utazók” között festők is voltak, akik sok vázlatot, majd ezek nyomán képeket készítettek. Egyes részletek pontatlanok, máskor tévesek, a képaláírásokban is van tévedés – ám így is egyedülálló ez a képanyag. Egyébként az 1839-es utazásban egy festőnő, Léonie d’Aunet is részt vett, aki egészen más képet rajzol arról, hogyan fogadta az utazókat Laestadius Karesuandóban. Ő a nyomorúságos környezetben egy mogorva, udvariatlan, goromba, pöffeszkedő, a maga nagyságát folyton hangoztató férfit ír le, aki csak pipázik és oda sem figyel vendégeire, és a körülmények is (házak, ételek) nyomorúságosak. A maga részéről Laestadius is elégedetlen. 1839. október 18-án keltezett levelében a stockholmi állattani múzeum vezetőjének, Sven Nilssonnak azt írja, hogy a franciák zöme nem tudós, nem figyel meg semmit, csak unatkozó utazó, akik helyett jobb lett volna természetbúvárokat küldeni a méregdrága expedícióba.

Laestadius levelezéséből viszont a lapp mitológia megírásának körülményeiről más szemszögből olvashatunk. Először is ő sosem beszél „a lappok történetéről és mitológiájáról”, csak az utóbbiról, és itt is a „töredékek” (*fragmenter*) szót használja. Már 1839. december 15-én írott levelében azt kéri Utsjoki tudós

papjától, Jacob Fellmantól (1795–1875), juttassa el hozzá a lapp mitológiáról készített áttekintését. Fellman kezében azonban nincs a kézirat (ezt akkor Helsinkibe, a Finn Irodalmi Társasághoz juttatta el – kiadás reményében.) Egy kivonatot küld el Laestadiusnak, aki 1840. július 31-én juttatja ezt vissza Fellmannak. (Mintogy e hetekben járt Laestadiusnál, Reguly akár láthatta is ezt a visszaküldendő Fellman-kéziratot.) Viszont Laestadius kész kéziratát ekkor még nem olvashatta, hiszen Laestadius, Nilssonhoz írott levele (1840. december 6.) szerint csak majd egy fél évvel később fejezte be az első rész megírását. Mivel azonban a franciák nem adtak újabb életjelet, az iratot magánál tartja. (Viszont később 100 birodalmi tallér honoráriumot kapott kéziratának az első részért.) Jacob Friis 1871-ben kiadott *Lappisk Mythologie* [Lapp mitológia] könyvének előszavában megemlíti, hogy Laestadius Fragmenter ... c. kéziratának nem teljes példányát a norvégiai lelkésznek, Nils Joachim Stockflethnek adta át, aki 1844. december elején járt nála. Ennek a kéziratnak további sorsáról azonban nem értesülünk. Fellman később Helsinkiből visszakapta kéziratát, el is juttatta azt Laestadiusnak, aki egészen a maga áttekintésének negyedik, befejező része megírásáig ezt használta is, amint erről 1845 májusában írt köszönő levelében olvashatunk. Ezzel összefüggésben említi Kaarlo Castrén (1934: 185), 1933-ban híre ment, hogy Reguly úti iratai között is vannak Laestadius lapp mitológiájából kimásolt szövegek. (Ekkor készült a budapesti kézitról egy gépírt másolat, amely a Finn Irodalmi Társaság helsinki archívumában található.) Egyébként az is kiderült, hogy a francia kisváros, Portalier könyvtárában is van egy szövegpéldány. Ebből a Franche-Contéban levő kisvárosból származott Xavier Marmier. (Hogy ez miként függ össze a Reguly által készített lemásolt részekkel – a kérdést fel sem vetették.)

Laestadius 1838 végén kaphatta meg a lapp mitológia megírására való francia felkérést. Az egész mű beosztása előbb-utóbb nyilvánvalóvá vált az ő számára. Az első rész 1840 végére fogalmazódik meg. A második és a harmadik rész viszont csak négy évvel később, 1845-ben. A negyedik rész sem készült 1845 után. Reguly tehát csak Laestadius lapp mitológiája megírásának előkészületeiről értesült.

1946-ban a Yale egyetem könyvtárában régi svéd művek után nyomozva a stockholmi Királyi Könyvtár főkönyvtárosa, Olof von Feilitzen megtalálta Laestadius kéziratának második, harmadik és negyedik részét – mégpedig éppen az egykor Gaimardhoz került példányt. Gaimard halála után ez a francia skandinavista történész és bibliofil, Paul Edouard Didier Riant gróf tulajdonába jutott. Azonban nem ő, hanem egy bizonyos Mrs. Henry Farnam adta el 1896-ban a kéziratot a Yale egyetem könyvtárának. A megtalált kéziratban a Fragmenter mind a négy része megtalálható, és egyértelműen Laestadiust tünteti fel szerzőként. Erről hamar mikrofilmet küldtek az uppsalai svéd nyelvjárási és folklór archívumba (ULMA), és a déli lapp filológiával foglalkozó svéd lelkész, Harald

Grundström (1959) nyomtatásban végre kiadta a Fragmenter svéd szövegét. Pontosabban egy rövidített szöveget, mivel ő Laestadiusnak csak saját szövegeit tartotta fontosnak, és egyszerűen elhagyta azokat a részeket, amelyeket Laestadius másoktól idézett. Ily módon mintegy 150 lapon közli a kötet Laestadius írását, mégpedig mind a bevezetést (Erinran), mind az 1-2-3-4 részeket bemutatva. A legutóbbi rész a lapp mesekincsből ad válogatást („Valda stycken af Lapparnes Sagohäfte” címmel).

Mindezt azért részleteztük, hogy megállapítsuk: Reguly 1840 nyarán Kare-suandóban még a Fragmenter első részének elkészült kéziratát sem láthatta. Ezt a kész szöveget tehát sem teljesen, sem kivonatossan nem másolhatta le. A további részeknek legfeljebb a tartalmáról értesülhetett.

Grundström (1959: 13–14) könyvének bevezetőjében elmondja, hogy a Fragmenter első részét Reguly 1840. július 15. és 19. között Laestadiustól kézbe kapta és ebből részeket másolt be útinaplójába. 1840. július 22-én Reguly egy (svéd nyelvű) kötelezvényt ír alá, amelyben biztosítja Laestadius, hogy a lemásolt szövegrészeket nem teszi közzé addig, amíg Laestadius írása teljes egészében nem jelenik meg Franciaországban, Svédországban vagy Németországban. Ezt a kötelezvényt Kaarlo Castrén ismerte a Sorbonne Saint-Geneviève könyvtárából, ahol a francia expedíció többi iratai is voltak. (Megjegyzem, ez az információ, amely eredetileg a Sainte-Geneviève könyvtár finn–skandináv részlegének akkori vezetőjétől, Eero K. Neuvontentől származik, a továbbközlések során egyre pontatlanabbá vált.) Ehhez a hírhez szokás kapcsolni, hogy a Laestadius-kijegyzések miatt az 1930-as évek elején a helsinki Finn Irodalmi Társaság másolatot készített Regulynak a budapesti Akadémia kéziratárában levő naplójáról. Erről 1933-ban svéd és finn újságok és egyéb közlemények számoltak be. A finn egyháztörténészek közül Kauko Pirinen foglalkozott az ügygel. Ám itt is több részlet további tisztázásra szorul.

Ami a furcsának tűnő „kötelezvényt” illeti, Laestadius nemcsak a szerzői jogokat, hanem esetleges honoráriumát is védeni kívánja ezzel. 1840. augusztus elején Fellmannak írt levelében ugyanilyen kötelezvényt emleget a maga kéziratát illetően, itt is megemlítve mind a francia, mind a svéd nyelven bekövetkező kinyomtatást.

Maga Laestadius a lapp mitológia összeállításakor végzett utoljára „tudományos” munkát. Az 1840-es évek közepétől valláselméleti és az ébredést támogató művei válnak élete meghatározójává. (Lásd a forrásműveket: Raittila 1967.) 1844-ben kezdi el a Dårhushjonet [Tébolydalak] c. vallásfilozófiai könyv írását, és 1850 körül lett kész ennek az ötödik, végleges változatával. 1852-től 1854-ig szerkeszti térítő-újságját (En ropandes röst i öknen [Egyre erősödő kiáltó szó]), ez is sok idejét veszi el. Noha igazában sosem mentik fel papi tisztjéből, számos alkalommal egyházi vizsgálattal kell szembe néznie. Ezzel a korszakkal a továbbiakban nem is foglalkozunk.

Azt kell megállapítanunk, hogy Reguly látogatása a „legszerencésebb” pillanatban történt. A vendégénél kétszer idősebb lelkész nyilván a maga fiatalkori utazásaira is gondolt, amikor a magyar ifjúval beszélgetett. És noha ekkor továbbra is természettudósként tisztelik svéd, sőt francia körökben – a lapp mitológiai „töredékek” összeszedése új kihívást jelent számára – és ez a téma jobban is érdekelte magyar vendégét, mint a növénygyűjtés vagy mocsárgazdálkodás. Laestadius lapp mitológiájában meglepően pontos és alapos adatokra bukkanunk. Érdeemes azt is megjegyezni, hogy a lapp hívei keresztény életét egyszerre dicsőítő és ostromozó térítő-lelkész e művében nem minősíti a „pogány” hiedelmeket és szokásokat. Ezeket objektív módon írja le. (Annál kritikusabb viszont a lappokról mások által adott leírásokat illetően. Olykor igen durván minősíti ezek hibáit – olyannyira, hogy a későbbi kiadók enyhítettek szavain.) Regulynak nem voltak olyan előismeretei, amelyek alapján Laestadiusnak a vallási jelenségek adatolását és csoportosítását adó nézeteit kommentálhatta vagy vitathatta volna. Ám a mitográfus és pap Laestadius elég határozottan képviselt nézetei megmaradhattak emlékezetében. Ilyen értelemben igaz, hogy Reguly Karesuandóban (is) életre szóló programot nyerhetett.

Azonban e történetnek itt még sincs vége! Újabban ugyanis ismételtelen megjelent a Fragmenter. A finn teológus, Nilla Outakoski több, nehezen hozzáférhető, és szinte belső kiadványnak tekinthető publikációban jelentette meg az 1990-es évek közepén az általa újra lemásolt „uppsalai” szöveg teljes finn fordítását (Outakoski 1994). Ő egyébként 1991-ben doktorált a Laestadius-prédikációkban található hiedelemadatokról (Outakoski 1991). (Vagyis nem a lapp mitológiát tárgyalta.) Az åboi/turkui Észak-európai Folklór Intézet (NIF) kiadványai sorába pedig Juha Pentikäinen professzor javaslatára került (Laestadius 1997). Ez a kötet a teljes svéd nyelvű szöveget adja.

Tagolódása a következő. Laestadius bevezetője (Erinran) a témával korábban foglalkozókat sorolja fel, nem egyszer epés megjegyzéseket fűzve nézeteikhez. Ezt 1840. május 8-áról keltezi Laestadius, és Reguly ebből a szövegből is több-mondatos részeket másolt útinaplójába. Az első rész az „isteneket” tárgyalja (*Gudalära*). Ez 111 §-ból áll, általában egy-egy nevet vagy lényt említve. Ám még az egyes részek szövege sem tűnik teljesen befejezettnek, olykor töredékes hivatkozások vagy befejezetlen érvelések olvashatók. A korábbi szerzők véleményeinek erős kritikája itt is feltűnik. Reguly beszámolójának a 167a lapján írja le a „Slut af Gudaläre” (Az istenségek tanának vége) megjegyzést. Ez július 17-én kelt. Reguly itt is csak rövid részeket másolt ki. A második rész az áldozatokról (*Offer-lära*) szól, ehhez is készült külön bevezetés, és a rövidebb fejezet csak 71 §-t tartalmaz. Mind a bevezetésben, mind a leíró részekben Laestadius itt is idézi és kommentálja elődeit. Ez a bevezető 1844. május 1-jén kelt, vagyis évekkal Reguly látogatása után. A harmadik rész a hiedelemlellyekkel, kísértetekkel foglal-

kozik. Itt nincs bevezetés és datálás, 32 §-t találunk. A szerző itt is megszokott módszerét követi: mások szövegeiből indul ki, ezeket kommentálja. Testvére, a szintén lelkész Petrus Laestadius adatait is több ízben felhasználja. A negyedik rész (40 §) az elbeszélő szövegek tanulságait foglalja össze. Maga Laestadius kezdi azzal, hogy a mesék és mondák nem maga a mitológia, ám ilyen jellegű fontos adatokat és összefüggéseket is tartalmaznak. Mintegy 10 szöveget szinte egészben közöl, a többi paragrafusban egy-egy témát vagy szereplőt tárgyal. Az utolsó paragrafus végén megjegyzi, hogy nem Fellman nyomán dolgozott és 1844 novemberében ért e rész megírásának végére. Érdekes a „Függelék” (Tillägg), amelyet 1845 májusából keltez. Ez a majd harminc nyomtatott lapnyi szöveg (amely tehát akkora terjedelmű, mint a 3. vagy 4. rész) Laestadius kiegészítéseit adja. Fellman kéziratát veszi alapul, amely nem rendszeres, hanem szótárszerű beosztást adott. Mintegy 40 ponton szól ehhez hozzá. Ezek azok a megjegyzések, amelyeket Jacob Fellman (1906) kéziratának 1906-os nyomtatott kiadása is tartalmaz. Minthogy szinte mindvégig a különböző lapp csoportok hiedelmeinek eltéréseiről esik szó, ez a rész vallástörténetileg szintén igen tanulságos. Laestadius voltaképpen nem részletezi, csupán megemlíti Fellman finn (!) adatait és egyeztetéseit.

Az 1997-es kiadás Laestadius szövege után pontosan összeállított irodalomjegyzékben sorolja fel azokat a műveket, amelyekre Laestadius hivatkozott, akár a maga, akár Fellman szövegében (Castrén és Fellman esetében ezek csak később jelentek meg nyomtatásban). Összesen 34 ilyen művet tartalmaz e jegyzék.

A modern kiadás végén a NIF akkori igazgatója, a norvég folklorista Reimund Kvideland számol be az új publikáció történetéről. Nilla Outakoski szöveg-másolatát használták, és főként az említett latin idézetek fordításait ellenőrizték. A francia kézbe került kéziratok miatt igen szerencsés, hogy az újabb (vagy éppen régen elfelejtett) szakirodalmat is megemlíti Kvideland (1997). Juha Pentikäinen (1997) kötetzáró tanulmányában Laestadius lapp mitológiájának jelentőségével foglalkozik, igen tanulságos új szempontokat is érvényesítve. Majd egyenként veszi sorra a Fragmenter részeit, vallástörténeti szempontból mutatva be ezeket. Minthogy Laestadius egy hagyományos („mitológiai”) és egy új („folklorisztikai”) kutatási paradigma váltásának idejében írta meg áttekintését, Pentikäinen külön foglalkozik e kétféle felfogás különbségével. Laestadius ugyanis végül is az élő lapp néphitét azonosítja a „mitológiával”. Mind terepismerete, mind elődei műveinek ismerete megvolt ehhez.

A szép és gondosan megjelentetett könyvben pár jóminőségű illusztráció található, és a pontos tárgy- és névmutató eligazítja mind a mitológiára, mind a tudománytörténetre kíváncsi olvasókat.

2000-ben volt Laestadius születésének bicentenáriuma, amelyet az UNESCO is felvett a maga „naptárába”. Amennyire meg tudom ítélni, a svédországi megemlékezések (Rydving 2000 kivételével) a svéd természettudóssal és vallásmeg-

újítóval foglalkoztak, és a lapp mitológiát illetően új eredményeket nem mutattak fel. A fontos új eredmények, mint például Rydving (1995) más keretben láttak napvilágot. Több finnországi rendezvényen kívül Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékén volt egy kis finn–magyar szimpózium.² Itt is természetesen szóba került Reguly karesuandói látogatása is. Az is megfogalmazódott, hogy az új publikációk lehetővé teszik, hogy végre közöljük Reguly útinaplójának ide tartozó részeit. Ám ez mindmáig csak elvégzendő feladat maradt.

Ezzel a jubileummal összefüggésben jelent meg finnül is Laestadius lapp mitológiája. Ezt Pentikäinen (2000) szerkesztette. Az ő bevezetője összegezi a legfontosabb tudnivalókat. Véleménye szerint éppen Laestadius „töredék-jellegű” bemutatási módszere korszerűbb, mint eddig gondoltuk volna. Az itt közölt finn fordítás készítője, Risto Pulkkinen néhány praktikus megjegyzést tett. Ezek közül tanulságos, hogy felhívja a figyelmet arra, Laestadius nem egy befejezett, lezárt, stilizált svéd nyelvű kéziratot készített, hanem mintegy „nyersebb” szöveget, mivel a francia fordító úgyis meg kellett, hogy tegye a szükséges stilizálást. Az egyes fejezetekhez és a toldalékhoz néhány magyarító jegyzetet fűztek. Pentikäinen utószava a már ismert módon mutatja be a mitológia-kutató Laestadiust. Ilpo Pursianen áttekinti a Laestadius-rokonságot. A névmutató is hasznos. A kötet hozza a legfontosabb és legismertebb illusztrációkat – sajnos igen ócska minőségben. Pontos és fontos kiadvány, azonban tudományosan ez a kötet nem adott újat.

Az elmondottak alapján néhány megjegyzést érdemes külön is leírni.

1. Reguly találkozása Laestadiuszal csakugyan megtörtént és a magyar fiatalember számára meghatározó élmény lehetett. Nyilván nem csupán a lappokról, azok hiedelmeiről beszéltek, hanem Laestadius neki is kifejtette határozott és sajátos világszemléletét. A voltaképpeni „laestadiánus” ébredés azonban későbbi jelenség és Regulyt – útinaplója szerint – ennek előzményei nem érdekelték.

2. Reguly finnországi útinaplójának adatai pontosak, nem fiktívek, legfeljebb a bejegyző ismeretei korlátozottak.

3. Reguly Laestadius lapp mitológiai szövegének csak bevezető részét (és esetleg Fellman akkor éppen Karesuandóban levő rövid kéziratát) láthatta. Az előbbiből másolt, ám nemcsak hogy kivonatosan, hanem még ennél is vázlat-

² Erre 2000. május 25-én délután 4 órától, az akkori kari épületben (Piarista köz 1.) került sor. Voigt Vilmos bevezetése után Juha Pentikäinen „The Importance of L. L. Laestadius in today's studies in religion and folklore” és Csepregi Márta „A laestadianizmus és Magyarország” c. előadásaira került sor. Az ülést a debreceni folklorista professzor, Bartha Elek zárta be. Az előadások szövegét nem is terveztük akkor megjelentetni.

sabban. Más forrásokból is sok mindent kiírt, úgyhogy arra sem kell gondolni, hogy ezzel a szöveggel a későbbiekben komolyabb tervei voltak.

4. Maga az út szinte nélkülözhetetlen előfeltétele volt Reguly későbbi, igazán nehéz körülmények között végbevitt terepmunkájának. Az északi utazás praktikus nehézségei itt nyilvánultak meg a számára, ugyanakkor még „barátságos” környezetben. Az „európai” és a „primitív” körülmények vegyüléke jó iskola volt számára.

5. Ami közvetlenül a lappokat és mitológiájukat illeti, Reguly itt találkozik először egy „arktikus” néppel, amely más életmódot folytat, mint a végül mégiscsak európai paraszt finnek (majd észtek). Szerencséje volt, hogy Laestadius személyében a lapp „folklór” jelent meg mint „mitológia”, és a Fragmenter egyértelműen a saját megfigyelést, a helyszínben hallható szövegek rögzítését illeszti rendszerbe. Ehhez a felismeréshez, és nem egy önálló lapp mitológiai vázlat összeállításához másolt Reguly Karesuandóban. Ez a fontos felismerés is végigkíséri későbbi kutatóútjain.

Helsinkiben viszont majd a „lönnroti” modellt is megismeri: hosszú énekeket lehet gyűjteni, és ezek össze is függnék egymással. Az obi-ugorok között rá is talál e jelenségre.

Ne feledjük, hogy minden kiváló képessége ellenére Reguly nemcsak fiatal, hanem sok mindenben autodidakta: a nyelvészet, a folklór, a mitológia elég rendszertelenül jut el hozzá. Ezt a hiányosságot azonban sokszor kiegyenlíti hihetetlen energiája, tűrőképessége, intuíciója, az emberekkel könnyen kapcsolatot teremtő képessége. Végül is emiatt lett klasszikusa a finnugrisztikának.

Reguly feljegyzéseiből tudjuk, hogy Laestadius igazán sok mindenről beszélt vele: a botanikáról, a zoológiáról, az ásványtanról és geológiáról. Mindenről egyéni, sarkos nézete volt. Az akkori finnországi helyzetet igen negatívan ítélte meg, szerinte a finnek nem őszinték, nem segítőkészek, az egész országot a cári titkosrendőrség ellenőrzi. Reguly sosem írja naplójában, minderről mi volt az ő felfogása. Ám ezek a tág, mindenre kiterjedő Laestadius-tanítások „jól jöttek” egy ifjú számára, aki széleskörű ismereteket kívánt áttekintetni.

Mindezek miatt is arra gondolhatnánk, hogy a Laestadiusnál tett látogatás során készült Reguly-szöveget végre mégis jelentessük meg, azokkal az útinapló-bejegyzéseivel együtt, amely Reguly lappföldi útját mutatja be. És ekkor lenne érdemes mindezt tüzetesebben is kommentálni.

Irodalom

Bringéus, Nils-Arvid (1966), Gunnar Olof Hyltén-Cavallius som etnolog: en studie kring Wärend och Wirdarne. Nordiska Museets Handlingar 63. Stockholm.

- Castrén, Kaarlo (1934), Kiveliön suuri herättäjä Lars Levi Laestadius. Elämäkerta. Ota-va, Helsinki. (A könyvnek van korábbi kiadásai is: 1932.)
- Fellman, Jacob (1906), Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I–IV. Finska literatursällskapets tryckeri, Helsingfors.
- Grundström, Harald (1959), Fragmenter i lappska mytologien av Lars Levi Laestadius. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Itkonen-Kaila, Marja (1999), Xavier Marmier: Pohjoinen maa. 1800-luvun Lappia ja Suomea ranskalaisen silmin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kvideland, Reimund (1997), Laestadius' lappska mytologi – manuskriptet och dess öden. In: *Laestadius 1997*: 233–236.
- Laestadius, Lars Levi (1978), Saamenkieliset saarnat ja kirjoitukset. Samiska predikningar och skrifter. Akateeminen kustannusliike, Helsinki.
- Laestadius (1997) = *Fragmenter i Lappska Mytologien af Lars Levi Laestadius*. NIF, Åbo. (NIF Publications 37.)
- Outakoski, Nilla (1991), Lars Levi Laestadiusen saarnojen maahiskuva verrattuna Karesuvannon maahiskäsityksiin. *Acta Societatis Historicae Ouluensis, Scripta Historica XVII*, Oulu.
- Outakoski, Nilla (1994), Katkelmia Lappalaisten Mytologiasta – Lars Levi Laestadius. Deanu Kultur ja Musea, Tallinn.
- Pentikäinen, Juha (1997), Lars Levi Laestadius som samisk mytolog och mytograf. In: *Laestadius 1997*: 238–263.
- Pentikäinen, Juha (toim.) (2000), Lars Levi Laestadius Lappalaisten mytologian katkelmia. *Tietolipas 170*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Raittila, Pekka (1967), Lestadilaisuuden matrikkeli ja bibliografia. *Biographia et bibliographia Laestadiana*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 74. Helsinki.
- Raekallio-Teppo, Vuokko (1947), Kaukovieras Keski-Suomessa v. 1840. Unkarilaisen tutkijan Antal Regulyn kuvauksia, *Keski-Suomi IV*: 1–71.
- Ruttkay-Miklián, Eszter (1998), Antal Reguly and Lars Levi Laestadius. (A szerzőtől kapott kézirat.)
- Rydving, Håkan (1995), Samisk religionshistoria: några källkritiska problem. Uppsala Universitet.
- Rydving, Håkan (2000), Lars Levi Laestadius: botaniker, lingvist, etnograf, teolog. Novus, Oslo.
- Saarisalo, Aapeli (1970), Laestadius Pohjolan pasuuna. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo – Helsinki.
- Tervonen, Viljo (1996), Reguly Antal Finnországban. In: Szij Enikő (szerk.), Viljo Tervonen válogatott írásai a finn–magyar kulturális kapcsolatokról. Magyar–Finn Társaság, Budapest. 52–58.